

Machiavelli mezi republikanismem a demokracií

Milan Znoj, Jan Bíba a kol.

FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
Praha 2011

Vydání knihy podpořilo
Centrum globálních studií,
společné pracoviště Filosofického ústavu
Akademie věd České republiky
a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (LC06013)

Vědečtí recenzenti:
PhDr. Petr Bláha, PhD.
PhDr. Ing. Jiří Chotaš, PhD.

Copyright © Pavel Barša, Jan Bíba, Juraj Laššuth,
Joseph D. Lewandowski, Evžen Martínek,
Ondřej Slačálek, Milan Znoj, 2011
Copyright © Princeton University Press, 2006
Copyright © Sage Publications, 2003
Copyright © Cambridge University Press, 2004
Editors © Milan Znoj, Jan Bíba, 2011
Translation © Jan Bíba, Hana Čechová, Bibiana Machátová,
Milan Znoj, 2011
Details of the copyright: pages 426–427

Cover © Václav Pišoft, 2011

© FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2011
nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, v.v.i.

ISBN 978-80-7007-360-5

Obsah

Předmluva: Machiavelli v současné politické teorii a naše diskuse	13
<i>Milan Znoj a Jan Bíba</i>	
1. Paradoxní působivost Machiavelliho díla	13
2. Machiavelovský republikanismus v cambridžském podání	21
3. Od liberalismu přes republikanismus k demokracii	30
I. MACHIAVELOVSKÝ REPUBLIKANISMUS	
Republikanismus mezi negativním liberalismem a demokratickým populismem	41
<i>Milan Znoj</i>	
1. Negativní liberalismus	45
2. Morální úsudek jako podmínka svobody	49
3. Sociální podmínka svobody	56
4. Politická podmínka svobody	61
5. Republikánská svoboda jako nedominance	67
6. Novořímská a novoaténská tradice aneb zastupitelská a participační demokracie	71
Idea negativní svobody: machiavelovská a moderní perspektiva	77
<i>Quentin Skinner</i>	
1. [Otázka po politické svobodě]	77
2. [Historie idejí versus <i>philosophia perennis</i>]	83
3. [Novořímská republikánská teorie svobody a občanství]	89

4. [Touha <i>grandiů</i> dominovat a občanské ctnosti]	95
5. [Politická svoboda jako podmínka svobody individuální a Machiavelliho pojetí <i>virtù</i>]	101
6. [Machiavelliho spojení negativní svobody s veřejnými povinnostmi]	107
Machiavelli proti republikanismu. O „guicciardiniovských momentech“ cambridžské školy	111
<i>John P. McCormick</i>	
1. Machiavelli, republikanismus a demokracie	117
2. „Cambridžská škola“ a interpretace Machiavelliho republikanismu	120
Závěr	145
Benátský mýtus liberální demokracie: Guicciardini a zrod demokratického elitismu	147
<i>Jan Bíba</i>	
1. Florencie jako Benátky na Arnú	149
2. Guicciardiniho kritika republikanismu	153
3. Benátský mýtus liberální demokracie	165
Závěr	175
II. OBRANA LIDU	
Touha mladých <i>grandiů</i> utlačovat a obhajoba lidových republik	179
<i>John P. McCormick</i>	
1. Machiavelli a florentští patricijové, staří a mladí	183
2. Vzdělávání mladých <i>ottimatiů</i> o jejich přirozenosti	190
3. Dialog bez závěru o „strážci svobody“	197
4. Přitažlivost impéria a diskreditace aristokratické republiky	204
5. Populistická republika: imperiální nebo toliko válečnická?	211
Závěr	215

Machiavelliho populistický republikanismus a perverzita demokracie	219
<i>Jan Bíba</i>	
1. Teze perverzity v demokratické teorii	222
2. Machiavelliho populistický republikanismus	228
3. Vzpouora <i>ciompi</i> jako příklad obtížného zrodu rovnosti	247
Místo závěru: Za neperverzní demokracii!	259
Lež v politice a romantický republikanismus u Machiavelliho	263
<i>Evžen Martínek</i>	
1. Omylnost a selhávání lidu v republice	267
2. Manipulace ze strany politických elit	272
3. Další varianty politické lži: šíření pomluv a porušení politických dohod	274
Závěr	278
Machiavelli a omezení konfliktu	281
<i>Juraj Laššuth</i>	
1. Machiavelliho imperiální republika a problém agónu	283
2. Autorita náboženství	288
3. Diktátor, veřejné soudy a vojsko	317
Závěr	324

III. MEZINÁRODNÍ PROSTOR

Světový stát proti republice? Dante, Machiavelli a Wendt	327
<i>Ondřej Slačálek</i>	
1. Kontext a argumentace	329
2. Čas a účel	333
3. Urozenost, lid a forma vlády	338
4. Moc a náboženství	341
5. Násilí a tělesná participace	345

6. Dvě pojetí říše	348
7. Návrat světového státu?	350
Závěr	354

Ztracený poklad amerického federalismu.

Nad knihami Daniela Deudneyho a Hannah Arendtové	357
---	------------

Pavel Barša

1. Realismus versus liberalismus	359
2. Reinterpretace republikanismu	361
3. Negarchie	363
4. Unie	366
5. Suverenita občanů, nebo národa?	368
6. Falešný protiklad republikanismu a liberalismu	370
7. Konstituovaná moc versus přirozená vůle	372
8. Slib vzájemnosti, nikoliv poslušnosti	373
9. Překročení, nikoliv ochrana přirozenosti	375
10. Solidarita zvolená, nikoliv zděděná	377
11. Absolutno imanentní, nikoliv transcendentní	378
12. Rození versus vyrábění	380
13. Unionistické paradigma	381

Globalizace a problém nadnárodních elit	385
--	------------

Joseph D. Lewandowski

1. Co je to globalizace?	387
2. Globalizace, stratifikace a nedůvěra	393
3. Nadnárodní elity a sociální kapitál elit	398
4. Lze nadnárodní elity kontrolovat?	402

Bibliografie	407
---------------------------	------------

1. Primární literatura	407
2. Klasické texty	408
3. Literatura k republikanismu a Machiavellimu	409
4. Literatura k demokracii	416
5. Další literatura	421

Redakční poznámky	425
Citace z Machiavelliho děl	425
Autorská práva k textu a překladům	426
Poděkování	427
Užívané zkratky	427
Summary	429
Jmenný rejstřík	439
Věcný rejstřík	445

Globalizace a problém nadnárodních elit

Joseph D. Lewandowski

Nepochybně právě Marx přišel s tím, že jedním z hlavních důsledků, jaký pro občanskou společnost bude mít její spojení s kapitalistickým trhem, bude nevyhnutelné rozšíření třídního antagonismu za hranice národních států. Stručně řečeno: v moderním kapitalismu se vztahy mezi lidmi, kteří pracují, a těmi, kteří se je snaží vykořisťovat, vyostřují a stávají se nespravedlivějšími: elity získávají vliv a mobilitu na stále širším poli svého globálního působení, zatímco vliv a mobilita lidu, tak jak jej známe, zůstává vázána na dané místo.

Marx z „nerovného postavení“ vyvozoval, že jediným legitimním řešením těchto rozporů ve prospěch pracujících lidí bude spojení jejich sil v hnutí, které přispěje ke zrušení systémů globalizace a třídního uspořádání, na nichž kapitalismus závisí, když vytváří asymetrické vztahy, které třídu pracujících politicky znevýhodňují a morálně degradují.

V této kapitole bych chtěl znovu otevřít toto v podstatě marxistické téma, ovšem v kontextu současných prací z oblasti politické ekonomie, jež se zabývají globalizací, a s využitím moderního pojetí občanské společnosti. Mým cílem je určit a analyzovat globální asymetrii mocenských vztahů mezi nově vznikající třídou elit bez hranic, neboli „nadnárodních elit“, a prostými obyvateli, tedy „lidem“, v moderní občanské společnosti, kteří stále více ztrácejí důvěru v tuto společnost. Tato kapitola má dva základní cíle: 1) vysvětlit, jakým způsobem

globalizace specificky pomáhá překonat hranice národních států těm elitám, které mají zdroje, kontakty a které touží po uplatnění a rozšíření nespravedlivých výhod nad druhými, překračující přitom hranice ekonomické a politické suverenity národních států; a 2) poukázat na způsob, jakým růst elitního kapitálu ve společnosti a třídní nedůvěra mezi elitami a lidem silně oslabily šance na demokratickou kontrolu elit pomocí prostředků, jaké nabízí kantianismus anebo machiavelovství.

Své teze vyložím v této souvislosti: nejprve (1. část) budu analyzovat, jak Anthony Giddens vykládá globalizaci, když ji chápe jako vyvazující mechanismus časoprostorového vzdalování (*disembedding mechanism of time-space distancing*). Vzhledem k současnému kontextu nezačínáme Giddensem nijak náhodně. Jeho pojetí globalizace má zásadní význam pro návrhy „třetí cesty“, tedy alternativy ke klasické sociální demokracii (stará levice) a neoliberálnímu tržnímu fundamentalismu (nová pravice), které ovlivnily celou generaci politiků v USA a v Evropě (zvláště Clintona, Blaira a Schrödera), stejně jako v Brazílii (Cardoso), ale i jinde. Toto pojetí je i dnes velmi rozšířeno, na což zřetelně ukazuje i rétorika francouzského pravicového prezidenta Nicolase Sarkozyho. Giddensova teorie globalizace je velice užitečná, jak ukážu v následující části (2. část), také jako model objasňující roli globalizace při vytváření elit bez hranic, což se pokusím demonstrovat v polemice s touto teorií. Poté (3. část) se podíváme na studii Leslie Sklairové, která pojednává o „třídě nadnárodních kapitalistů“ a vysvětluje složení a dynamiku elit v globalizovaném světě. Nakonec (4. část) se zaměřím na úvahy o nebezpečí, jaké pro demokracii představuje nerovnováha moci a všudypřítomná nedůvěra mezi elitami bez hranic a lidem v občanské společnosti. V této souvislosti stručně rozeberu dva různé návrhy, jak udržet demokratickou kontrolu nad nadnárodními elitami: první je neokantovský model veřejné diskuse a druhý machiavelovský model dravého populismu. U obou nakonec zjišťuji, že jsou zásadním způsobem nedostačující.

1. Co je to globalizace?

Anthony Giddens rozlišil dva názorové tábory v pohledu na globalizaci:¹ na jedné straně stojí skeptici, převážně levicového smýšlení, kteří vnímají globalizaci jako kvantitativní jev související s rozšířením provázanosti globálního kapitalistického trhu. Na druhé straně radikálové, převážně pravicového smýšlení, kteří vidí globalizaci jako kvalitativní změnu, tedy jako hlubokou transformaci vztahů a prostředků v oblasti vytváření hodnot. Podle Giddensova pevného přesvědčení jsou to právě radikálové, kdo vítězí v debatách o globalizaci. Při vytváření definice „třetí cesty“ nicméně Giddens kritizuje oba tábory za to, že na globalizaci pohlížejí výhradně jako na pojem ekonomický; je pravdou, že Giddens v celém svém díle opakovaně zdůrazňuje potřebu odmítnout převážně marxistický názor považující globalizaci především za ekonomický proces, v němž stále rostoucí provázanost velice rychle fungujících finančních trhů globalizuje třídní rozpor. Tento způsob vysvětlení podle Giddense nedostatečně vyjadřuje kulturní a politický rozměr globalizace, který zvýraznil rozvoj nových informačních a komunikačních technologií.

Giddens dále tvrdí, že nemůžeme popřít, že globalizace do našich životů vnesla „transformaci času a prostoru“.² Prozaicky řečeno: „Globalizace přináší změny v každodenním životě, zejména ve vyspělých státech, a zároveň s tím vytváří nové mezinárodní systémy a organizace. Jde o něco více než jen o pozadí současné politiky: celkově nahlíženo, globalizace mění strukturu společnosti, ve které žijeme.“³ Pro Giddense je globalizace procesem, který mění existující zvyky a místní rytmus („čas“) stejně tak jako kulturní prostředí, institucionální a sociální struktury a styl politiky („prostor“), v němž se tyto každodenní zvyky a časové rituály odehrávají. Globalizace je soci-

¹ Učinil tak nejprve v sérii svých přednášek pro BBC, tzv. *Reith Lectures* v roce 1999, a poté vydal v knize *Runaway World: The Reith Lectures*, BBC, London 1999 (česky vyšla jako *Unikající svět*, Slon, Praha 2000).

² Giddens, A., *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, Cambridge 1998, s. 33.

³ Tamtéž.

ostrukturální transformativní silou, která každodenní život zbavuje situační vázanosti čili jej „vzdaluje“ (*distanciation*) – de-temporalizuje a dis-lokuje – od časoprostorových kontextů, v nichž byl zakotven (*embedded*) před globalizací, a namísto toho každodenní život spojuje globálně. Toto vyvazování (*disembedding*) z místa a spojování s globem pro Giddense znamená, že „globalizace má co do činění s tvrzením, že všichni nyní žijeme v jednom světě“. Giddens argumentuje tím, že globalizace nevtahuje prostě jenom nové komodity nebo více věcí do stávajících referenčních rámců lidské existence a jejich denních rytmy. Globalizace je spíše silou, která tyto rámce a rytmy proměňuje a propojuje; mění a spojuje nezákladnější lokalizace a zvyklosti – okolnosti, jež považujeme za samozřejmé, „bytí“ nebo „žitý svět“, v nichž se odehrává každodenní život lidí.

Toto pojetí globalizace jako časoprostorového vzdalování nejen odlišuje Giddensovu teorii „třetí cesty“ od levicového i pravicového pohledu na globalizaci. Umožňuje zároveň Giddensovi jedinečným způsobem přenést analýzu důsledků globalizace na politickou a kulturní úroveň. Názor, že globalizace „westernizuje a amerikanizuje“ svět, podle Giddense redukuje komplexní a mnohsměrný proud globalizace na jednosměrný proces. Giddens trvá na tom, že globalizace vyvazuje, i když zpočátku nestabilně, všechny časové zvyky a prostorově vázané aktéry a přenáší je do globálního kontextu. Z tohoto důvodu Giddens charakterizuje globalizaci nikoli jako destruktivní imperialistickou sílu kulturní homogenizace, nýbrž jako tvořivou sílu, která otřásá zavedenými zvyky a způsoby života, a navíc vytváří nové možnosti lidské identity a existence tím, že lidstvo osvobozuje od omezení tradičními (západními a nezápadními) lokalitami.⁴ Řečeno Giddensovými slovy, pod imperativem globalizace jsou instituce a každodenní praktiky západních společností neustále přezkoumávány, jakož i v jiných společnostech ve světě, které jsou dosud tradičnější, jsou tradice pod stejným imperativem zase rozvolňovány.⁵ V každém případě ale platí, že globalizace je předzvěstí jakési celosvětové existenciální tísně; nenechává nikoho stranou a nelze ji svléknout jako špinavou košili.

⁴ Tamtéž, s. 31 a další.

⁵ Giddens, A., *Runaway World: The Reith Lectures*, c. d.

Souhlasím s Giddensem, přestože neformuluje problém zcela tímto způsobem, že z hlediska sociologie je naivní a neúnosné si myslet, že síly globalizace vstupují do praxe a myšlení jednotlivých aktérů bez jakékoli reakce. Například hip-hop v Tokiu nebo v Londýně jistě není pouhým výrazem amerikanizace japonské nebo britské kultury mládeže – jako kdyby japonská nebo britská mládež byla jednoduše omámena globální kulturní drogou. Naopak, tokijský (nebo londýnský) hip-hop je jedinečným hybridním osvojením si hybridní (afro-americké) kulturní podoby, která vznikla díky globálním komunikačním a síťovým technologiím, jako je MTV, Napster, YouTube atd. Dále se zdá být pravdivý Giddensův názor, že hybná síla globalizace, pokud jde o kulturu, není ve své podstatě kolonizační, ale spíše může být potenciálně zdrojem plurality. „Potlačení kultury“ vlivem globalizace, jak Giddens výstižně popisuje, neznamená pouhé vymýcení lokálních kulturních hodnot dominantními kulturami, jako kdyby vyvazující síla globalizace mohla aktéry vyjmout z jejich prostředí *beze stopy*.⁶ Namísto toho se globální a lokální prolíná a vzájemně mísí způsobem, který přetváří obě tyto složky: místní je „detradicionalizováno“, jak to nazývá Giddens, zatímco globální se stává pluralisticky „domorodé“ (*indigenized*), máme-li použít tento užitečný termín Arjuna Appaduraie.⁷

V oblasti politiky Giddens formuluje obdobnou myšlenku o určující síle globalizace a právě z tohoto důvodu spojuje globalizaci se sociální demokracií. Podle Giddense globalizace nicméně zároveň potlačuje kulturní normy a symboly a vzdaluje se od politických systémů národních států.⁸ Globalizace bere tradičním institucím typickým pro národní stát jejich místní politický vliv. Tím však vytváří pro běžného občana a nevládní organizace nové příležitosti k rozvoji a umožňuje realizovat nové formy veřejného a přímého demokratického působení, jak to Giddens označuje za „globalizaci zezdola“.⁹ Právě

⁶ Giddens, A., *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, c. d., s. 31.

⁷ Appaduraï, A., *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minneapolis Press, Minneapolis 1996.

⁸ Giddens, A., *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, c. d.

⁹ Tamtéž; Giddens, A., Hutton, W., *Global Capitalism*, New Press, New York 2000.

vyvázání (*disembedding*) politické moci podle Giddense činí z globalizace sílu skutečné demokratické přeměny. Objevuje se volná, nicméně vzájemně propojená forma politické moci zdola, která vrací vládu na úroveň ulice, dává sílu menšinovým, zájmovým a potlačovaným skupinám k tomu, aby se spojily a jednaly společně s cílem změnit nejen jejich místní podmínky, ale i globální prostor, ve kterém nyní žijí.¹⁰ Giddens neužívá výslovně jazyk teorie společenského kapitálu, nicméně z jeho argumentace jasně vyplývá závěr, že globalizace může rozšířit všeobecnou mezinárodní důvěru, tj. podmínky a vztahy založené na vlastní zkušenosti, které podporují sociální solidaritu a spolupráci přesahující hranice národních států neboli „demokracii bez hranic“.

Z valné části tato Giddensova argumentace o způsobech, jak globalizace podporuje demokratizaci a solidaritu zdola, sdílí předpoklady o demokratickém potenciálu a rozvoji živé „veřejné sféry“, což je otevřená a transparentní aréna veřejného dialogu a deliberace, jež se orientují na vzájemné porozumění a racionálně zajištěný konsenzus, které naopak činí politickou moc státu odpovědnou, méně byrokratickou a responzivnější vůči kolektivní vůli lidu. Jak známo, idea veřejné sféry se objevuje jak ve starořeckých, tak v osvícenských teoriích státu. Strukturální proměnou veřejnosti se zabýval Jürgen Habermas a teoreticky ji tematizoval.¹¹ Dnes se veřejnost stává středem pozornosti nejen z pohledu teorie „třetí cesty,“ ale také z pohledu mnoha teorií deliberativní demokracie.¹²

¹⁰ Giddens, A., *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, c. d., s. 72.

¹¹ Habermas, J., *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, MIT Press, Cambridge 1989 (český překlad: *Strukturální přeměna veřejnosti*, Filosofia, Praha 2000).

¹² Např. Bohman, J., *Public Deliberation: Pluralism, Complexity, and Democracy*, MIT Press, Cambridge 1996; Bohman, J., *Democracy across Borders: From Demos to Demoi*, MIT Press, Cambridge 2007; Bohman, J., Rehg, W. (eds.), *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, MIT Press, Cambridge 1997; Elster, J. (ed.), *Deliberative Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge 1998; Gutmann, A., Thompson, D., *Why Deliberative Democracy?* Princeton University Press, Princeton 2004; Dryzek, J., *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*, Oxford University Press, Oxford 2002.

Je docela zřejmé, proč pojetí veřejné sféry je tak přitažlivé pro ty, kdo se jako Giddens snaží argumentovat ve prospěch demokratizující moci globalizace. Veřejná sféra je dialogickou tepnou občanské společnosti – otevřená a transparentní scéna rozumné interakce běžných občanů, která je zdánlivě chráněna před mocí státu a příjmy a výdaji globalizovaných tržních vztahů. Globální rozšíření veřejné sféry je pro Giddense zásadní věc, protože veřejná sféra umožňuje volné sdružování jednotlivců a dostanou se v ní ke slovu názory, které zůstávají příznačně opomenuty v procesech „globalizace shora“ anebo jsou jen chabě vyjadřovány v tradičnějších způsobech demokratických metod, jako je agregace vůle občanů vyjadřovaná v pravidelných volbách a referendech. Stručně řečeno, demokratický příslib veřejné sféry spočívá v tom, že v této sféře nepřevažuje ekonomická síla globálního kapitalismu, ale spíše převažuje kritická konsenzuálně orientovaná moc komunikativního rozumu.

Podobně jako Giddensovo vysvětlení globalizace ve vztahu ke kultuře, tak jeho pojetí globalizace a veřejné sféry závisí na specifické filosofii technologie, jmenovitě na pojetí, v němž se technologie stává nejen prostředkem mezilidské komunikace, ale je především chápána na existenciální úrovni jako okohybná síla kulturní a politické transformace, která odhaluje svět. Nejnovější technologické vynálezy podle Giddense demokratickými způsoby nahrazují základní rámce a předivo lidského života, když odhalují nové světy, vytvářejí nové společnosti a otevírají nové systémy rozumného dialogu a nový prostor pro demokratické jednání. Giddens zvláště vyzdvihuje globální komunikační a informační technologie, jako je televize, telefon a po celém světě rozšířený World Wide Web (čili internet), které díky své moci zpřístupňovat informace podporují místní veřejnou sféru a zároveň tato lokální místa vzájemně propojují v rámci jedné demokratické veřejné sféry.¹³ Podle Giddense hraje satelitní televize klíčovou roli v propojení občanských společností a v demokratizačních hnutích na mezinárodní úrovni, což přispělo k změnám v Sovětském svazu a východní Evropě v posledních desetiletích minulého století.

¹³ Giddens, A., *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, c. d., s. 144 an.

Giddensovo pojetí moci veřejné sféry, která je globalizována pomocí technologií, je provázáno dobře známou neoliberalní ekonomickou argumentací. Giddens dokonce tvrdí, že globalizované trhy a jejich nově se objevující vzájemná propojení – podobně jako globalizované občanské společnosti – mohou hrát zásadní roli při vyvazování aktérů ze zajištění mechanismu místního a sociálního vyloučení.¹⁴ Giddens vyzvedává roli politické ekonomie v místech, kde socioekonomické a etnické mechanismy vyloučení působí dlouhodobě, tedy v lokalitách trvale poznamenaných chudobou, jako jsou městská centra, jejichž obyvatelstvo má podle Giddense jen omezený přístup k různým dotačním programům, které typicky jako řešení navrhuje „stará levice“.

Především na základě práce Michaela Portera o konkurenceschopnosti městských center Giddens tvrdí, že lékem na chudobu ve městech nejsou programy státních dotací (jakési almužny), ale rozvoj globálně konkurenceschopných informačních technologií a služeb. Je přesvědčen, že takto globálně rozšířená a správně nastavená odvětví přinášejí růst a nabízejí pomocnou ruku tím, že vytvářejí nové pracovní příležitosti, nový kapitál, a tak pomáhají obyčejným lidem, aby se dostali z míst dlouhodobé chudoby.¹⁵

Giddens tvrdí, že „podniky v městských centrech by měly, a dokonce mohly obstát na regionálních, národních i mezinárodních trzích. Měli bychom se pokusit o přerozdělení bohatství tím, že vytvoříme nové bohatství... Centra měst leží v dosud nedocenených oblastech – vezměme v úvahu například blízkost East Endu v Londýně a finančních center ve středu města.“¹⁶ V kostce řečeno Giddens se domnívá, že globální přestavba ekonomiky měst bude prospěšná řadovým občanům, kteří zatím ztrácejí. Základní teze je dobře známá především ve Spojených státech a Velké Británii. Spočívá v tom, že ekonomický rozvoj „přerozdělí“ zisk nikoli novým přidělováním existujících zdrojů a moci, ale vytvářením nového bohatství pro ty, kteří jej

¹⁴ Giddens, A., *The Third Way and Its Critics*, Polity Press, Cambridge 2000, s. 104 an. (Česky vyšelo jako *Třetí cesta a její kritici*, Mladá fronta, Praha 2004.)

¹⁵ Tamtéž, s. 106.

¹⁶ Tamtéž, s. 115.

nejvíce potřebují. Kýženým výsledkem takového vývoje je pak situace, v níž se dosud sociálně vyloučení a zchudlí stávají zainteresovanými – a dokonce dle našich představ – angažovanými občany jednoho světa globální občanské společnosti.

2. Globalizace, stratifikace a nedůvěra

Giddensův popis globalizace a jeho důraz na to, jaké účinky má kulturní vyvazování, jež způsobují globální technologie, do značné míry vysvětluje symbolické rozměry globalizace. Globalizace zjevně má, jak tvrdí Giddens, hluboce kulturní komponentu. Nakolik místní kulturní identity nejsou pouze homogenizovány zvýšenými kontakty s dominantními kulturami, když dominantní kultury samy nejsou schopny udržet vnitřní homogenitu v globalizovaném světě, natolik lze docela dobře tvrdit, že globalizace na úrovni symbolických forem spíše vyvazuje, než aby kolonizovala existující způsoby života. Proto se zdá odůvodněná teze, že v časoprostorově vzdálené globální vesnici, jak říká Giddens, ovlivňují mezikulturní kontakty, jakkoli jsou nevyvážené, všechny zúčastněné.

Tyto úvahy naznačují, jaký potenciál má symbolická ekonomika globalizace, co se týče podpory různých stupňů kulturních hybridů a pluralismu ve sdílených praktikách a v životních stylech různých skupin. Nicméně zůstává tak nedořešena otázka týkající se sporné Giddensovy charakteristiky politické ekonomiky globalizace, zvláště otázka možných tržních a demokratických proměn v dynamice vztahu elit a běžných lidí v podmínkách globalizace. Už jsme viděli, že Giddens, když se odvolává na veřejnou sféru občanské společnosti, tak tvrdí, že globalizace podporuje robustní demokracii pro obyčejné lidi, když podněcuje nadnárodní deliberativní participaci a rozvíjí komunikativní akce „zdola“. Také jsme mohli zaznamenat, jak se tento politický argument v Giddensově práci odráží v úvahách o moci globalizovaných trhů, které mimo jiné vyvazují obyčejné lidi z kontextů sociálního vyloučení a z tzv. pasti chudoby.

V tomto oddíle bych chtěl doložit, že ačkoli má Giddens pravdu, když charakterizuje globalizaci obecně jako sílu časoprostorového vzdalo-

vání, tak jeho teorie nedokáže náležitě určit, jaké specifické politické a ekonomické účinky má tato moc na specifické skupiny občanské společnosti a na konkrétní vztahy mezi nimi. Zvláště se pokusím ukázat, že na rozdíl od víceméně vykořeňujících účinků globalizace na úrovni kultury působí politické a ekonomické účinky globalizace opačným směrem. Jinými slovy: zatímco globalizace umožňuje vznik sítí, které posilují a propagují agendy nadnárodních elit – tedy vzájemně výhodné výměny, v nichž jsou elity schopny zachovat a rozšířit své sítě kontaktů nad úroveň národních hranic, tak globalizace současně ochromuje schopnosti obyčejných občanů realizovat svou základní touhu, kterou je osvobození z područí těchto elit, které jim chtějí dominovat. Výsledné sociální rozvrstvení bychom tak mohli označit jako globalizací třídní sociální nedůvěry.

Ve skutečnosti, když hovoříme o dlouhodobých hospodářských účincích globalizace, je současný svět, až na zoufalou výjimku subsaharské Afriky, méně chudý než byl před padesáti lety. Je pravda, že podle nedávných odhadů se počet lidí žijících ve velké chudobě snížil za posledních padesát let téměř na polovinu.¹⁷ Při analýze podle geografických regionů se za posledních padesát let počet lidí žijících v ekonomické chudobě v jižní Asii snížil z 208 na 105 milionů.¹⁸ Ve východní Asii jsou tyto počty ještě působivější vzhledem k tomu, že z 830 milionů lidí, kteří žili v ekonomické chudobě v roce 1950, tento počet poklesl k roku 2000 přibližně na 114 milionů.¹⁹ A co se týče nové Evropy, tedy Maďarska, Slovinska, Slovenska a České republiky, tam se již podařilo dosáhnout cíle dokumentu *Millennium Development Goals*, totiž vymýtit extrémní chudobu a hlad a snížit na polovinu podíl obyvatel žijících na úrovni nižší než dolar denně.²⁰

¹⁷ Bhalla, S., *Imagine There's No Country: Poverty, Inequality and Growth in the Era of Globalization*, Institute for International Economics, London 2002.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Blaho, A. et al., *Millennium Development Goals: Reducing Poverty and Social Exclusion in Hungary, Slovenia, Slovak Republic, and Czech Republic*, United Nations Development Programme, New York 2004. Dostupné na [www: <http://europeandcis.undp.org/?menu=p_cms/show&content_id=974C6424-F203-1EE9-B40901575DB6A85>](http://europeandcis.undp.org/?menu=p_cms/show&content_id=974C6424-F203-1EE9-B40901575DB6A85), s. 1004.

Musíme si ovšem také uvědomit, že za poslední půlstoletí ti bohatší zbohatli mnohem rychleji, než ti chudší se stali méně chudými. Ekonomická globalizace podle Giddense podporuje mírné nárůsty nového bohatství u chudých vrstev obyvatel. Nicméně globalizace byla a zůstává štedrá především k elitám. Polarizace příjmů v tržních demokraciích, jakými jsou například USA, Velká Británie a Austrálie, se za posledních padesát let dramaticky zvýšila. Například v USA náleží 5% národního důchodu rodinám v horní setině procenta příjmové distribuce. Konkrétně to znamená, že téměř patnáct tisíc amerických rodin má roční příjmy větší než 9,5 milionu dolarů.²¹

Podobná stratifikace, ačkoli méně dramatická, se objevuje také v tzv. transformujících se tržních demokraciích „nové Evropy“. Podle studie *Luxembourg Income Study 2000*, která sledovala příjmy domácností ve dvaceti pěti zemích, dle předpokladu právě u zemí, jako je Švédsko, Norsko, Dánsko, Finsko, Nizozemsko a Česká republika, byly rozdíly mezi skupinami s vysokými a nízkými příjmy jedny z nejnižších, a to platilo donedávna. Minimální příjmová polarizace v České republice nebyla pouze dědictvím pretržní komunistické společnosti. Byla neméně výsledkem redistribuce ekonomického kapitálu formou státem řízených mechanismů v zemi, která odmítla šokovou terapii svého polského souseda. A tak se v počátečních fázích přechodu k tržní ekonomice vyvažovalo sociálně diferenciacní působení neviditelné ruky trhu viditelnými regulacemi českého státu.

Avšak pod hlavičkou sloganů, jako je „růst a rozvoj“, a vlivem Klausovy rétoriky „tržní ekonomiky bez přívlastků“ se redistribuční mechanismy českého sociálního státu postupně rozkládají. A s tímto jejich rozkladem začala v České republice narůstat nerovnost, jak dokazují jevy z běžného života především na venkově, a zvláště pak specificky rozvrstvená příměstská satelitní městečka v okolí Prahy. Tyto projevy zachycuje empiricky podložená analýza Jana Kellera z poslední doby.²²

²¹ Piketty, T., Saez, E., „Income Inequality in the United States: 1913–1998“, *The Quarterly Journal of Economics* 118, 2003, č. 1, s. 1–39; Piketty, T., Saez, E., „The Evolution of Top Incomes: A Historical and International Perspective“, *American Economic Review: Papers and Proceedings* 96, 2006, č. 2, s. 200–206.

²² Keller, J., „The Czech Republic: Fifteen Years Later“, *European Journal of Social Theory* 8, 2005, č. 4, s. 471–485.

Keller poukazuje na to, že nerovnost v České republice se nyní blíží vzorcům známým z většiny tržních neoliberálních demokracií Západu. Lidé s nízkými příjmy jsou na tom o něco lépe, nejvyšší příjmová skupina zaznamenává exponenciální růst příjmů a střední příjmové skupiny se ocitají pod velkým tlakem, a tak počty jejich příslušníků klesají. Současně zaznamenáváme celkový nárůst spotřebitelských cen.

Obecně je nutné zdůraznit, že ekonomická stratifikace společnosti působí na sociální geografii, která se zase projevuje ve fungování občanské společnosti. Tyto souvislosti zaznamenal už Alexis de Tocqueville, jak uvádí Aurelian Craiutu a Jeremy Jennings²³ ve svém rozboru dopisů, které Tocqueville napsal po vydání knihy *Demokracie v Americe*. Poukazuje na ně také Robert Putnam ve své zjevně neotocqueviliánské práci, ve které ukazuje, jak těsná je korelace úrovně sociálního a ekonomického kapitálu v USA.²⁴ Ve skutečnosti tato silná korelace mezi příjmy a důvěrou je zjevná zvláště v městských aglomeracích, ve kterých je patrná proměna měst v gentrifikovaná sousedství (*gentrified neighborhoods*) plná módních kaváren a kvazimilitarizovaných „veřejných“ prostorů, které jsou obklopeny ghetoizovanými enklávami a zchátralými slumy. Globalizované městské ekonomiky už zjevně neredistribuuji bohatství vytvářením nového bohatství, ale spíše dále polarizují vztahy mezi elitou a běžnými lidmi a globalizují tyto vztahy zároveň tím, že vytvářejí novou třídní alianci mobilních a zasítovaných vysokopříjmových poskytovatelů služeb a situačně vázaných nízkopříjmových příležitostných námezdně pracujících. Nijak nepřeháneme, když uvedeme, že takové gentrifikované a ghetoizované městské krajiny jsou fyzickým vyjádřením globálně restrukturalizovaných ekonomik a stratifikovaných sociálních polí nedůvěry mezi elitou a běžnou populací.

Tento popis způsobu, jak globálně restrukturalizované ekonomiky polarizují polohopis městského prostředí, empiricky potvrzuje také ná-

²³ Craiutu, A., Jennings, J., „The Third Democracy: Tocqueville’s Views of America after 1840“, *American Science Political Review* 98, 2004, č. 3, s. 391–404.

²⁴ Putnam, R., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster, New York 2000.

zor Sasky Sassenové vyložený v práci *The Global City*,²⁵ která je studií New Yorku, Londýna a Tokia. Sassenová ilustruje, jak pokles počtu pracovních míst ve výrobních odvětvích a ekonomická restrukturalizace městského prostředí transformovaly sociální krajiny globálních měst směrem k většímu rozdělení společnosti a k výraznější nerovnosti. Posun od výroby ke globálně orientované ekonomice služeb ve městech jako New York, Londýn a Tokio nevedl k redistribuci bohatství ani nepodpořil rovnoprávnost, jak tvrdí neoliberalní politikové.

Zjišťujeme naopak, že tato města zaznamenávají nové a výraznější formy socioekonomické nerovnosti mezi svými obyvateli, než tomu bylo dříve, přitom v každém městě dochází k eliminaci hlavních odvětví výroby. Analýza Sassenové rovněž ukazuje, jaký význam mají termíny jako „růst“, „vytváření pracovních míst“, „rozvoj“ a „mobilita“ v kontextu nových globálních ekonomik zaměřených na informace a služby. Znamenají luxusní pracovní příležitosti v sektorech bankovníctví, financí, investic a informačních technologií, a ty ovšem závisejí na armádě nekvalifikovaných příležitostných pracovních sil s nízkými příjmy, jako jsou řidiči, zaměstnanci úklidových a údržbářských služeb. Existence tak velkého počtu nízkopříjmových pracovníků v městském prostředí není náhodná, ale je stavebním prvkem růstu a rozvoje, který přinesla globální ekonomická restrukturalizace. Sassenová ukazuje, že výsledkem toho všeho je zvláště zákeřná forma stratifikace a polarizace. Na jedné straně taková restrukturalizace účinně rozkládá systém, který dříve „poskytoval určitou míru jistoty pracovního místa, zdravotní pojištění a další prvky sociální péče pro rozhodující masu pracujících“.²⁶ Na druhé straně globální ekonomická restrukturalizace, pokud se podíváme spíše než na jednotlivce na světový trh a na firmy, je pak výsledkem eroze místní politické moci a odpovědnosti.²⁷ Elity a také podniky a korporace se stávají stále mobilnějšími a propojenějšími a přesouvají se snadno mezi národními státy. Mezitím pak armády „dekvalifikovaných námezdních sil“

²⁵ Sassen, S., *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton University Press, Princeton 1991.

²⁶ Tamtéž, s. 333.

²⁷ Tamtéž.

stále více zapadají do místních kontextů rostoucí nerovnosti a nedůvěry mezi skupinami.

Uvedená politická ekonomika globálních měst nadto účinně likviduje normativní i funkční rozlišení mezi elitami politickými a socioekonomickými. Městské politické elity bývají, jak je typické, hluboce zadluženy u elit socioekonomických, takže se stávají předmětem jejich mocenských zájmů, případně se může jednat též o jednotlivce, kteří svůj sociálně-ekonomický kapitál cíleně zaměřují na získání politické moci. Ať tak nebo onak, v kontextu globálních měst bývá výsledkem často tzv. „městský režim“²⁸ konkurujících si elit a „demokraticky“ volených oligarchů. V tomto kontextu stačí připomenout například dvakrát za sebou zvoleného primátora města New York Michaela Bloomberga. Starosta Bloomberg, který v roce 2007 uvažoval dokonce o prezidentské kandidatuře, vlastní 68% společnosti Bloomberg LP, což je soukromá společnost zaměřená na finanční informace, která v roce 2006 zaznamenala tržby 4,7 miliardy amerických dolarů a jejíž provozní zisk činil 1,6 miliardy dolarů. Nicméně objem osobního bohatství Bloomberga zůstává přísně střeženým tajemstvím. Podle odhadu časopisu *Forbes* se dá mluvit o více než 13 miliardách dolarů. Hlavním závěrem, k němuž tak na rozdíl od Giddense docházíme, je, že časoprostorové vzdalování působí v globalizovaných městech tím způsobem, že vyvazuje elity, které jsou schopny rozšířit své vazby a sítě horizontálně přes hranice způsobem, který je jim vzájemně prospěšný, a naopak opětovně zavazuje (*re-embedding*) běžné obyvatele městských občanských společností, kteří jsou znovu situováni omezeným horizontem své vlastní socioekonomické vrstvy a jsou sevřeni ve svých vlastních geografických hranicích.

3. Nadnárodní elity a sociální kapitál elit

V předchozí části jsem se snažil pomocí Giddensových úvah ilustrovat, jak vyvazující moc globalizace podporuje elity bez hranic a zároveň se snaží opětovně zavázat běžnou populaci výrazně stratifikovanějším

²⁸ Tamtéž.

a nedemokratickým způsobem, když přitom podkopává podmínky nezbytné pro utváření obecné důvěry. Pod vlivem globalizace zůstává sociální solidarita rozvrstvena a nerovnosti mezi jednotlivými společenskými třídami se prohlubují. Viděli jsme, že sociální kapitál elit se globalizuje, zatímco sociální kapitál nově zavázané běžné populace se naopak značně lokalizuje.

V následující části svého výkladu se chci nejprve stručně zmínit o změněné funkci sociálního kapitálu elit a pak bych rád uvedl problémy, jak udržet elity pod kontrolou ze strany občanů, a poté bych si dovolil poněkud spekulativní myšlenku na závěr.

Ve své práci *The Transnational Capitalist Class* (Třída nadnárodních kapitalistů) z roku 2001 Leslie Sklairová²⁹ navrhuje užitečný analytický rámec, který lze užít pro charakteristiku hlavních rysů toho, čemu říkáme „nadnárodní elity“. Na práci Sklairové je zvláště pozoruhodné to, že ačkoli vychází ze známých charakteristik třídy, popisuje elity způsobem, který se neomezuje na národní stát. Sklairová díky tomu dokáže zachytit ty dynamické účinky globalizace na elity, o nichž jsme uvažovali v předcházející části. Zjistili jsme tehdy, že zatímco globalizace opětovně zavazuje běžnou populaci, tak naopak politicky a ekonomicky vyvazuje elity a komplikuje rozlišování mezi elitami politickými a socioekonomickými. Jak dále uvidíme, tyto účinky globalizace podporují rozvoj sociálního kapitálu elit a stávají se zásadním problémem pro jakékoli snahy udržet elity pod demokratickou kontrolou ze strany občanů.

Sklairová definuje čtyři skupiny, které představují nadnárodní elitu nebo to, co autorka nazývá třídou nadnárodních kapitalistů.³⁰ Skupiny rozlišuje takto:

1. korporátní frakce: vedoucí pracovníci velkých nadnárodních korporací a jejich místních poboček
2. státní frakce: globalizující se úředníci a politikové
3. technická frakce: globalizující se odborníci
4. spotřebitelská frakce: obchodníci a média

²⁹ Sklair, L., *The Transnational Capitalist Class*, Blackwell, Oxford 2001.

³⁰ Tamtéž, s. 17.

Je zřejmé, že první skupina je na vzestupu, zaujímá nejdůležitější pozici, zatímco skupiny ostatní vystupují pouze ve vedlejších úlohách – tolik Sklairová.³¹ Je však nutné zdůraznit, že ať už nadnárodní elity jsou v daném časovém okamžiku z kterékoli z uvedených frakcí, tak obvykle patří do více než jedné frakce, případně se pohybují z jedné frakce do jiné. Takové překrývání a fluidnost činí dnešní elity zároveň velmi nedosažitelnými a současně výborně propojenými pomocí dobrých konexí. Právě tím se dnešní elity od svých předchůdců v národním státě. Jednotlivci, kteří tyto nadnárodní elity tvoří, sdílejí vyvážané ekonomické zájmy a pohledy na politická a kulturní témata, která již nejsou specifická pro národní stát a jsou spíše orientovaná globálně. Způsob, jakým tito lidé současně nebo v rychlém sledu zaujímají místo v různých frakcích ve své třídě, jim dává nepřekonatelnou výhodu v tom, že mohou rozvíjet vzájemně výhodné výměny, a tím sledovat své mocenské zájmy.

Tito lidé také sdílejí něco jako hybridizovaný globální habitus neboli symbolický kapitál, který se vyznačuje životním stylem, hodnotami, cestováním, technologiemi a úrovní dosaženého vzdělání. Hlavní znaky takového habitu obvykle zahrnují spotřebu široké škály luxusního zboží, které je symbolem společenského postavení těchto lidí, dále tituly z prestižních ekonomických a manažerských škol, dále pak angličtinu, která je jejich *lingua franca*, a také členství v exkluzivních klubech a rekreačních zařízeních po celém světě. Se svým „Black-Berry“ v ruce tito lidé létají mezi světovými metropolemi a exotickými lokalitami. Přitom se záměrně prezentují jako kosmopolitní světoobčané, pro které je domov všude a zároveň nikde. Právě tento globální habitus činí tyto nadnárodní elity třídou v neomarxistickém slova smyslu. Nadnárodní elity se totiž nemohou dívat dovnitř státu a čerpat svou moc a identitu z ekonomické či kulturní základny suverénního národního státu, jak to činila buržoazie v 19. století a po většinu 20. století. Ani nemohou své antagonistické energie směřovat proti jedné či několika specifickým skupinám proletariátu v národním státě. Místo toho nadnárodní elity hledí ven, do vnějšího světa, jejich materiál-

³¹ Tamtéž.

ni a kulturní základna je globální, sférou jejich vlivu a působení je doslova celý svět. Kapitalismus měl pravděpodobně vždy globalizující působnost, jak tvrdil Marx, ale teprve dnes se setkáváme se vznikem funkčně globalizovaného sociálního kapitálu elit.

Při využívání tohoto kapitálu nadnárodní elity sledují své vlastní zájmy s vytrvalostí o nic menší, než to činili jejich předchůdci v národních státech. Nicméně jejich prostředky jsou dnes technologicky důmyslnější a současné elity přijaly strategie, kterými ovlivňují kolektivní utváření vůle a veřejnou debatu takovým způsobem, aby tento vliv z vnějšku působil demokraticky. Sklairová poukazuje na to, že jedním ze základních způsobů, kterými dnešní elity používají svou moc, je (de)formování veřejného mínění, ať už s cílem „odklonit veřejné mínění od názoru, který by škodil zájmům korporace, anebo prosadit názor, který je přinejmenším neutrální, nebo je dokonce v souladu se zájmy korporace“.³² Prostředky takové neutralizace nebo kooptace veřejného mínění zahrnují známé strategie, jako je sebeobhajující inzerce, pozitivní publicita k výročním zprávám, firemní bulletiny, přímá setkání se zainteresovanými stranami, programy ekonomického vzdělávání, propagace správné image, tiskové zprávy, oznámení masmédiím, zprávy vládě, vlastní prezentace v médiích, vstupy do televizních a rozhlasových pořadů, včetně zábavných atd.³³

V dalším kroku elity používají svých sítí a kontaktů k utváření veřejné politiky ve svůj prospěch, k čemuž používají strategie, jako je tvorba koalic, lobbying, pocty užitečným spojencům, příspěvky výborům pro politickou činnost spřízněných politiků, dary a podpora politickým stranám a veřejně činným skupinám, organizace zasedání zaměřených na službu veřejnosti a také mobilizace profesních sdružení.³⁴ Konečným cílem těchto strategií je implementace určité veřejné politiky. Elity a jejich korporace mají v tomto ohledu několikeroou volbu: buďto dodržovat novou legislativu a spolupracovat s organizacemi vymáhajícími právo, anebo navrhnout nové problémy, aby odvrátily pozornost od nevíтанé legislativy, případně právní rezistence, či nakonec se nabí-

³² Tamtéž, s. 27.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž.

zí ještě možnost určité zákony porušovat.³⁵ Snad ani není třeba dodávat, že moc nadnárodních elit je zaměřena v nemenší míře na globální média, včetně kontaktů s vládními institucemi, což jim umožňuje prosazovat vlastní zájmy způsobem, který se vymyká veřejné kontrole.

4. Lze nadnárodní elity kontrolovat?

Jak by mohli místně situovaní členové občanské společnosti vzdorovat tomuto elitnímu sociálnímu kapitálu a udržet nadnárodní elity pod kontrolou? Jako řada teoretiků, Giddens, jak jsme viděli, zdůrazňuje potenciál globální veřejné sféry. Tvrdí, že globalizace – a zvláště globální komunikační technologie – jsou mechanismem, který oslabuje tradiční formy autority národního státu, a také nabízí demokratickou kontrolu běžným obyvatelům současných občanských společností. Víme, že pro Giddense technologická globalizace shora umožňuje solidaritu a vyvázanou deliberativní demokratizaci zdola.

Lze také tvrdit, že technologicky propojené občanské společnosti mají větší možnosti širších forem sdílení informací, utváření asociací a vazeb, dialogu a koordinace svých úsilí v odporu vůči nedemokratickým režimům – ačkoli zřejmě musíme přitom brát vážně problém tzv. „digitální nerovnosti“³⁶ v globálním světě. V těchto úvahách je ovšem docela zásadní, abychom si uvědomili, že epizodický lidový odpor proti elitám je jedna věc, avšak průběžná demokratická kontrola elit ze strany běžných občanů je věc druhá. Není nijak jasné, jak by bylo možné slabou sílu globální veřejnosti z ulice proměnit v demokratickou kontrolu nad nadnárodními elitami. Má-li se normativní potenciál globalizované „slabé veřejnosti“³⁷ realizovat, musí být taková veřejnost slyšena, a to politicky smysluplným způsobem.

³⁵ Tamtéž, s. 27–28.

³⁶ Norris, P., *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*, Cambridge University Press, Cambridge 2001; Dijk, J. A. G. M. van, *The Deepening Divide: Inequality in the Information Age*, Sage, London 2005.

³⁷ Fraser, N., „Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy“, in: C. Calhoun (ed.), *Habermas and the Public Sphere*, MIT Press, Cambridge 1992, s. 109–142.

Slabá veřejnost musí tedy být schopna zvýšit své uvědomění a přesvědčit nejenom další příslušníky slabé veřejnosti, ale, a to je ještě důležitější, také nadnárodní elity, jejichž působištěm je globální habitus v pohybu nad nimi a za hranicemi jejich vlivu. Globalizující informační a komunikační technologie mohou slabé veřejnosti usnadnit vytváření nadnárodních kontaktů a skýtají možnost dalekosáhlejšího vyjádření ve veřejném prostoru a na důležitých fórech. Jak jsme však také viděli, k vyvazujícím (*disembedding*) účinkům globalizace patří také to, že cíle této slabé veřejnosti, tedy nadnárodní elity, naopak unikají deliberativnímu dotazování a více naslouchají socioekonomickým vlivům, a proto se z nich rostoucí měrou stávají autonomní globální aktéři a fluidní entity schopné pohotově uniknout deliberativní kontrole.

Jednoduše řečeno, hlavní překážkou toho, abychom mohli řadit globalizaci k pozitivním momentům deliberativní demokracie, je skutečnost, že model diskuse nedokáže dostatečně postihnout změněné podmínky vztahů mezi elitou a běžnou populací, které globalizace přináší. Ve skutečnosti deliberativní modely demokratické kontroly, které výrazně spoléhají na normativní úsudky týkající se rovnosti, racionality a sociální solidarity, nejsou teoreticky dostatečně vybaveny k tomu, aby takový antagonistický vztah změnil. Faktem je, že demokratické teorie deliberace věnovaly spoustu času hledání odpovědí na normativní otázky, jak univerzalistické ideály veřejného rozumu, jako je racionální reflexe, argumentace, reciprocita a sociální spolupráce, smířit s konkrétní realitou kulturní komplexity a pluralismu takovým způsobem, aby tvrzení o platnosti toho prvního, tedy rozumu, dokázaly překlenout různé kontexty jevu druhého, tedy konkrétní reality. Tyto diskuse dosud ani nevyřešily problematické závěry, na nichž je tento model založen. Model tak dostatečně nepřizpůsobily tomu, aby odpovídal empirickým podmínkám současné globalizace, v nichž úvahy o „demokracii bez hranic“ a určité formě sociální solidarity, která jde napříč globálními socioekonomickými hierarchiemi, se zdají být neudržitelné. Místo toho, aby tyto teorie nabídly cestu k vyřešení konkrétních konfliktů a bojů, které postihují stratifikované globalizované občanské společnosti, se modely deliberativní demokracie pokoušejí tyto konflikty svým teoretizováním pouze potlačit, takže výsledkem je normativně přetížený univerzalizmus.

Když tedy deliberativní demokracie možná není dostatečně robustním občanským modelem pro udržení kontroly nad nadnárodními elitami, ještě to neznamená, že alternativní přístup teorii participační demokracie by dokázal tento problém vyřešit lépe. Proto spíše než abychom se snažili zasadit do současných podmínek globalizace kantovské myšlenky o veřejném užívání rozumu a habermasovské úvahy o rozvoji veřejné sféry, můžeme zvážit, nakolik zůstávají relevantní Machiavelliho pokusy o řešení konfliktů mezi elitou a obyčejným lidem. Práce Johna P. McCormicka z poslední doby³⁸ v tomto smyslu mnohé napovídá. McCormick zdůrazňuje, jak příznačné bylo pro sociopolitické prostředí, které Machiavelli preferoval, sociokonomické nepřátelství a intenzivní soupeření mezi elitami a obyčejným lidem.³⁹

Právě Machiavelli, jak uvádí McCormick, tvrdil, že nejlepším protilečkem na moc elit a jejich sítě není racionální diskuse mezi sobě rovnými, ale lékem je podněcování „lidové dravosti“. Machiavelli tuto lidovou dravost chápal jako „spravedlivé podráždění sklonu nebýt ovládnán, za normálních podmínek pasivního, který ale byl znásilněn, zneužit či ohrožen“.⁴⁰ Jak McCormick správně uvádí, Machiavelli věděl, že omezovat není třeba obyčejný lid, ale právě elity, a že by bylo politicky naivní, kdyby se běžní občané na elity dívali jako na své debatní oponenty anebo pouhé konkurenty. Vskutku lidová agresivita vůči elitám, a nikoli racionální dialog byl podle Machiavelliho *nezbytnou podmínkou* pro kontrolu elit a zachování svobod občanů. Institucionalizace dravého populismu ve formě lidových tribunálů a praktik, jakými byly veřejné obžaloby a veřejné apely,⁴¹ tak výslovně měla ulehčit politický, třídně založený konflikt. Právě tento způsob mediace udržel na uzdě zjevně neukojitelnou moc elit římské aristokracie a vystavoval je lidovému účtování za jejich rozhodnutí a skutky.

³⁸ McCormick, J., „Machiavellian Democracy: Controlling Elites with Ferocious Populism“, *The American Political Science Review* 95, 2001, č. 2, s. 297–313; McCormick, J., „Machiavelli's Trials and The Free Way of Life“, *Political Theory* 35, 2007, č. 4, s. 385–411.

³⁹ McCormick, J., „Machiavellian Democracy: Controlling Elites with Ferocious Populism“, c. d., s. 297.

⁴⁰ Tamtéž, s. 309.

⁴¹ Tamtéž, s. 311.

Nabízí se tak otázka, jež nás zde zajímá, zda toto zvýraznění dynamiky ve vztazích mezi elitou a běžnou populací v politice přináší nějaké poznání, které by se dalo využít v současných podmínkách globalizace. Empiricky vzato by návrhy na machiavelovskou demokracii v současných podmínkách znamenaly, že by bylo třeba výrazně posílit stávající agentury a vytvářet nové s globálním dosahem, jež by zajišťovaly odpovědnost elit. Tyto návrhy by musely usilovat o explicitní vyjádření a kultivaci sociokulturních antagonismů a nedůvěry mezi obyčejnými lidmi současných občanských společností a nadnárodními elitami, které ve svých rukou drží sociální, ekonomický a symbolický kapitál nezbytný k dominanci.

Tato machiavelovská alternativa by zřejmě měla podněcovat animozitu vůči elitám – tím, že by podporovala dravost zdola – a měla by se zaměřit na nepřátelství v soudržné formě „vhodné lidové dravosti“.⁴² Co by pak činilo lidovou dravost vhodnou, zůstává nedořešeno, je ale zjevné, že míra dravosti mezi běžnými lidmi v občanských společnostech by musela být úměrná skandálnosti skutků elit toužících mít nad nimi navrch a zároveň by se musela vyjadřovat v mezích právního státu. Takový přístup má zjevnou přitažlivost, neboť vyjadřuje a omezuje specifické rozpory v globálním třídním rozdělení způsobem, který univerzalizmus deliberativního modelu prostě nedokáže.

Nicméně ve stručném nástinu machiavelovské demokracie jako způsobu vládnutí, jež je obezřetný k nadnárodním elitám, nelze opomenout skutečnost, že nadnárodní elity umí plynně používat populistickou rétoriku. Tento problém můžeme nazvat populismem elit. Ve skutečnosti je totiž současný populismus jen stěží výlučnou doménou běžné populace. Naopak populistická rétorika nedůvěry k elitám se stala ústředním prvkem dominující ideologie nadnárodních elit samotných. Tváří v tvář opozici zdola příznačně tyto elity nejenže zvyšují dravost své zjištěné populistické rétoriky, ale také využívají mocenských kruhů a svého vlivu v globálních médiích, aby své falešně populistické poselství šířily s rostoucí frekvencí, efektivností a dosahem. Populistická kritika elit se tak stává de facto rukojmím a stále více je tak pod kontrolou elit samotných.

⁴² Tamtéž, s. 308.

Na závěr uvažme dva příklady populismu elit. Nejprve poznámky Silvia Berlusconiho v rozhovoru z roku 2003 pro britský deník *Telegraph*: „Existuje blaho, které má přednost před blahem materiálním, a tím blahem je svoboda. Svoboda pak materiální blaho vytváří a bez ní by nemohlo existovat. Pokud vznikne diktatura, svoboda zanikne a všechny peníze se dostanou do rukou despotických vládců, kteří si je ukládají na bankovní účty ve Švýcarsku ... Řeknu vám pravdu. Kdybych já žil v zemi, kde by se nekonaly volby, stal bych se revolucionářem, pokud ne přímo teroristou, a to právě proto, že svoboda je mi až příliš drahá. Bez svobody není člověk. Člověk nemá důstojnost.“ Druhým příkladem budiž úvaha Václava Klause, která pochází z jeho projevu v roce 2006, v němž se snažil vymezit vůči kulturnímu a intelektuálnímu „elitismu“ svého předchůdce Václava Havla: „Antikomunističtí disidenti z kultury a intelektuálního prostředí ... chtěli vytvořit něco nového. Něco, co by nemělo nedostatky ani liberální demokracie, ani komunismu. Podle jejich názoru světu mělo vládnout *několik vyvolených*.“ Takové zarážející manipulativní plody populismu elit jenom potvrzují, že realizace demokratického potenciálu občanských společností 21. století závisí do velké míry právě na schopnosti obyčejných lidí navrhnout nové prostředky, jak kontrolovat dnešní nadnárodní elity.